

STIMULIŠUĆI FAKTORI KONTEKSTA I KREATIVNOST DAROVITIH

Rezime: Podsticanje darovitosti trebalo bi da bude sistematsko i organizovano delovanje, prevashodno u vaspitno-obrazovnom radu sa decom. Međutim, postoje i drugi faktori koji mogu delovati stimulatивно ili ne na darovitost. Takvi faktori mogu biti usko povezani sa kreativnošću darovitih. Naš cilj je da u radu analiziramo stimulišuće faktore konteksta i njihove odnose sa kreativnošću darovitih, polazeći od determinanti kreativnosti. Važno je biti pažljiv sa podsticajnim metodama jer ukoliko učitelj ili nastavnik zahteva od dece da budu kreativna, ako pedagog objašnjava detetu kako da postane kreativan, ako naručilac očekuje od umetnika delo koje je u skladu sa njegovim željama, ako se uči doživljaj umetnosti – u tim slučajevima je potencijal kreativnosti i stvaralaštva doveden u pitanje. Zbog toga smatramo da fenomen kreativnosti darovitih zahteva posebnu pažnju i analizu. Pregledom relevantne literature želimo da koncipiramo jasne smernice koje će biti značajne za vaspitno-obrazovni rad sa jasnim uvidom u stimulatívne faktore konteksta i kreativnosti darovitih.

Ključne reči: stimulišući faktori, kontekst, kreativnost, darovitost.

Uvod

Kreativnost, inovacija i darovitost nisu novi pojmovi; kao posebne discipline postoje već dugo. Ove oblasti dodatno su podstaknute pedesetih godina prošlog veka, a posebno kada se psihologija stvaralaštva proširila na istraživanja stvaralačkog ponašanja, odnosno sa inteligencijom i mišljenjem, istraživanja umetnosti, kreativnog ponašanja, talenta i darovitosti, inovativnog procesa ili prirode motivacije za stvaranje. Evidentno je da se doprinos nauke ne meri po tome do kojih saznanja je putem istraživanja došla već kako će ta saznanja biti pretočena u praksu. Svakako da je teorijska osnova veoma važna jer su potrebni temelji na kom bi se razvijala kreativnost i darovitost, a koja bi kreirala ciljeve kojima teži.

Podsticanje darovitosti, a posebno kreativnosti darovitih može biti riskantno jer sredina, počevši od roditelja do vaspitača, učitelja pa nastavnika, u želji da podstakne može imati negativan uticaj. U radu ćemo pokušati da razložimo i posebno analiziramo podsticanje darovitosti i podsticanje kreativnosti uzimajući u obzir sve rizične postupke i uticaje sredine i potencijalne načine da se izbegnu negativna delovanja. Izuzetno je važno naći način kako kreirati stimulatívnu sredinu u kojoj će daroviti imati slobodu da izraze svoju kreativnost, da je razvijaju i obogaćuju i dostignu svoj pun potencijal. U vaspitno-obrazovnom radu naročito je bitno da se uzmu u obzir svi stimulišući faktori konteksta, kad je reč o kreativnosti darovitih, čemu ćemo posvetiti posebnu pažnju.

Cilj nam je da u radu objektivno sagledamo i analiziramo stimulišuće faktore konteksta, kao i mogućnosti kako da se u ovom segmentu unapredi vaspitno-obrazovna praksa. Kako kreativnost darovitih predstavlja samo potencijal, potrebno je pronaći adekvatne metode kako da se ona razvije i unapredi i dostigne svoj maksimum. Svakako da pristup darovitima treba da bude individualizovan i, koliko je to moguće, da se ne klasifikuje

¹ grandic@neobee.net

u grupe jer i tu postoji rizik da se „stopi” i da ne bude prepoznat u potpunosti, a samim tim da i rad sa darovitim ne bude adekvatan.

Podsticanje darovitosti

Prema M. Debesse (1974) kreativnost i darovitost mogu se uporediti sa buđenjem pri čemu se misli na sistematsko buđenje radoznalosti, aktivnosti, ekspresije, kritičkog mišljenja. Buđenje se odnosi i na umetničku ekspresiju, aktivnosti inovacije, invencije u različitim pravcima. Fenomen buđenje je posebno važan za rani uzrast dece zbog toga što je to najpogodniji period za postavljanje čvrste osnove za rast i razvoj, odnosno dostizanje punog potencijala.

Podsticanje darovitosti nije određište, krajnji cilj, već proces koji treba da bude konstantan i sistemski organizovan. U osnovi ovog procesa nalazi se težnja ka napretku, sticanju novih znanja i veština. Usled emocionalnih i društvenih smetnji i prepreka, tako i nekim uslovljenim procesima koji su se učvrstili, darovitost kao prirodna ljudska mogućnost može biti inhibirana. Podsticanje darovitosti odnosi se i na razvoj fantazije i imaginacije, koje su često zanemarene i potcenjene. Ove dve vrednosti stimulišu eksperimentisanja koje može voditi ka novim otkrićima. Ukoliko klima odiše nepoverenjem, rigidnim normama, slabim ili lošim sistemom međusobne komunikacije, odsustva prepoznavanja i podsticanja novih ideja, darovitost neće moći da dostigne svoj puni potencijal. Podsticanje darovitosti je moguće tako što će se utvrditi ciljevi i vrednosti i razvijati određena svojstva ličnosti koja omogućavaju pojedincu da bude otvoreniji za svoje ideje pri čemu će mišljenje biti fleksibilno, nezavisno i imaginativno. Takav način razmišljanja uklapa se u savremeno društvo koje obiluje konstantnim promenama, razvojem nauke, tehnike i tehnologije, što se odražava i na druge segmente. Sve to iziskuje snalaženje i traženje alternativnih načina sa ciljem boljeg funkcionisanja u društvu.

Roditelji darovite dece imaju veoma važan zadatak, a to je najpre prepoznavanje darovitosti, a zatim i podsticanje iste kroz posvećen rad sa decom. Kako porodica predstavlja važnu osnovu za razvoj svakog deteta, a posebno darovitog, ona može usloviti dalji razvoj darovitosti u nekim slučajevima uprkos posvećenosti škole i društva. Sama osnova u porodici, međutim, nije dovoljna. Škola ima bitnu ulogu jer kroz vaspitno-obrazovni plan i program može darovitom detetu omogućiti da ostvari svoj maksimum. Važno je darovitim omogućiti takve mogućnosti koje će oni iskoristiti najbolje što mogu.

Prilikom podsticanja darovitosti bitno je imati cilj da bi se znalo kako i šta činiti. To je moguće jedino ako se spoznaju elementi, slojevi ili vrste sadržane u onome što se opštim terminom naziva darovitost. Darovitost je složen fenomen što znači da je i njegovo samo determinisanje vrlo složeno. Važno je determinisati darovitost kako bi se mogli koncipirati programi koji bi bili na nivou detetove darovitosti. Ovim fenomenom studiozno se bavila i proučavala Rut Strang (1965), koja darovitost razlaže na: darovitost kao deo totalnog, individualnog razvoja; darovitost kao mnogostranosti; darovitost koja postoji u različitim stepenima; darovitost kao progresivni razvoj. Sa druge strane, Gallagher (1976) smatra da je darovitost potencijalna mogućnost u opštoj intelektualnoj sposobnosti; specijalnim akademskim sposobnostima; stvaralačkom ili produktivnom mišljenju; sposobnosti za vođstvo; vizuelnim i drugim umetnostima; psihomotornim sposobnostima. Darovitost prema Gardneru (1985) sadrži: lingvističku inteligenciju; muzičku inteligenciju; logičko-matematičku inteligenciju; prostornu (spacijalnu) inteligenciju; telesno-kinestetičku inteligenciju; personalne inteligencije.

Jedna od definicija je i ona koju predlaže Ganje (prema Maksić, 1996), a to je da darovitost predstavlja potencijal, a talenat ispoljenu darovitost. On smatra da se darovitost

pokazuje u jednoj ili više oblasti sposobnosti: intelektualnoj, kreativnoj, socio-emocionalnoj, senzo-motornoj i drugim. Ono što je zajedničko ovim definicijama je to da ukazuju da kompleksnost termina darovitost, kao i njenu raznovrsnost. Upravo u toj raznovrsnosti pružaju se mogućnosti za podsticanje darovitosti.

Stimulisanje opšteg, ukupnog razvoja ključno je na ranom uzrastu, što važi i za darovitost, dok je na starijem uzrastu adekvatnije podsticanje u pojedinim oblastima ili disciplinama. Važno je naglasiti da podsticanje darovitosti ne bi trebalo da isključuje podsticanje opšteg razvoja, štaviše ono mora biti u skladu sa njim. Rani uzrast se od starijeg razlikuje po tome što razvoj na ranom uzrastu ima globalniji individualni karakter. Rana iskustva dece, aktivnosti i sredina predstavljaju važne stimulativne faktore koji utiču na darovitost.

Poseban program za otkrivanje darovitih, kao i program pozitivnog podsticanja kreirao je Borland (1994) tragajući za darovitim. Ovaj projekat uključivao je decu iz ekonomski nepovoljne sredine. Obuhvaćena su deca, njihovi roditelji i učenici-mentori koji su bili iz iste ekonomsko-socijalne sredine. Vrednost ovakvih podsticajnih programa za dalji razvoj i uspeh ove dece pokazala se kao izuzetno velika.

Od ranog uzrasta, od socijalne sredine i načina vaspitanja dece, počinju da se javljaju one razlike koje su njihov rezultat i koje najčešće imaju dalekosežne povoljne ili nepovoljne posledice, što je potvrđeno ispitivanjima. Evidentno je da je uticaj socijalne sredine ključan za razvoj i ishode darovitosti. Sistematski pozitivni podsticaji na ranom uzrastu imaju presudnu ulogu u optimalnom razvoju deteta: u intelektualnom pogledu, u razvoju govora, razvijanju mašte, stvaralaštva, kao i u pogledu fizičkog zdravlja i fizičke spretnosti.

Svakako da koncept podsticanja darovite dece predškolskog uzrasta nije isti kao i podsticanje dece školskog uzrasta. Stimulativni programi koji se odvijaju u okviru igre su najznačajniji za decu predškolskog uzrasta zbog toga što je igra prirodni i najbolji način ispoljavanja detetove aktivnosti i njegove ličnosti. Krnjajić (1996) ističe da treba polaziti od onoga što dete ume, može i hoće, a vaspitači bi trebalo da podstiču ispoljavanje dečjih razvojnih potencijala. On smatra da su principi uspešnog podsticanja sledeći: obezbeđivanje stimulativnih uslova za svu decu u kojima će se sposobnosti i darovi prepoznati, ispoljavati, razvijati i negovati; pružanje stimulativnih programa kojima bi bila obuhvaćena sva deca; na mlađim uzrastima je primerenije bavljenje procesima i obezbeđivanje povoljne klime i stimulativne atmosfere; značaj faktora razvoja: stimulativnih uslova i podrške za razvoj sposobnosti i ispoljavanja darova, kao i uloga roditelja, učitelja i socijalno-kulturne sredine; značaj ranog izlaganja i uvođenja dece u određene domene od strane odraslih i putem specijalizovanih instrukcija; značaj nekognitivnih aspekata razvoja, kao i specifičnih domena u kome se ispoljava darovitost; značaj ranih iskustava, stimulativne sredine i interakcije dece sa odraslima; značaj praćenja sposobnosti, interesovanja i potreba svakog deteta; odlučujuća uloga koju u ranom detinjstvu imaju roditelji, naročito majka, a kasnije ovu ulogu sve više preuzimaju značajni odrasli, kao što su vaspitači, učitelji i drugi.

Za darovitu decu školskog uzrasta treba kreirati specijalizovane programe koji će biti u skladu sa njihovim posebnim mogućnostima, a ukoliko je to moguće, oformiti posebne grupe darovitih za dodatnu nastavu ili u okviru redovne nastave davati zadatke koji će biti diferencirani ili individualizovani pri čemu će se izaći u susret potrebama darovitih učenika.

Determinisanje i podsticanje kreativnosti

Kreativnost svakako nije novi pojam i definisanjem ovog pojma bavili su se mnogi autori što ima za logičan sled da je u pitanju složen pojam. Najčešće se kreativnost dovodi u

usku povezanost sa kreativnom inteligencijom. Kreativna inteligencija objašnjava kako posmatramo i doživljavamo svet, naša osnovna verovanja i sebe same i ona se razlikuje od onoga što se inače, smatra opštom inteligencijom. Kreativnost se usredsređuje na to kako razmišljamo i na našu snažnu želju da napravimo nešto novo ili drugačije. Četiri tipa čine kreativnu inteligenciju i to su: intuitivna, inovativna, imaginativna i inspirativna. Kada se govori o intuitivnoj inteligenciji, onda se misli na ljude koji su usredsređeni na rezultate i prilikom donošenja odluka oslanjaju se na iskustva iz prošlosti. Inovativni tipovi sa kreativnom inteligencijom usredsređeni su na probleme i informacije i veoma su sistematični, spremni su da naporno rade i insistiraju na preciznom i brižljivom eksperimentisanju. Naučnici, inženjeri ili pronalazači često poseduju ovaj tip kreativne inteligencije. Imaginativni tip kreativne inteligencije imaju umetnici, ljudi koji vole da pišu, dobri lideri i oni koji lako mogu da sagledaju mogućnosti. Za društvene promene zaslužni su oni ljudi koji poseduju inspirativan tip kreativne inteligencije. Međutim, iako kod nekih ljudi pojedini tipovi dominiraju, to ne isključuje mogućnost posedovanja i kombinaciju više tipova kreativne inteligencije.

Kreativna inteligencija se odnosi na to kako pojedinci koriste svoj kreativni potencijal. Možemo takođe reći da ona objašnjava one aspekte ličnosti koji nas podstiču da postizemo izvanredne rezultate. Obuhvata i to kako vidimo i doživljavamo svet oko sebe. Dotiče se naših osnovnih vrednosti: šta smatramo ispravnim, a šta neispravnim, dobrim ili lošim, tiče se i naše spremnosti da rizikujemo. Pored toga, kreativna inteligencija odnosi se na način na koji nešto radimo i ishod ili postignuti rezultat. Takođe je važno naglasiti da kreativne ljude strast podstiče da idu sve dalje u onome što rade. Bez obzira na zanimanje kojim se bave, svi ljudi mogu biti kreativni (Torens, 1964).

Svakako da postoje neslaganja oko skoro svakog aspekta prirode i razvoja ovog fenomena, u pogledu teorija koje objašnjavaju kreativnost, metoda istraživanja, rezultata istraživanja. Međutim, ono što je svima zajedničko je to da je kreativno mišljenje najviša mentalna funkcija i da je kreativna produkcija vrh ljudskog postignuća. To je sposobnost da se stvaraju nove ideje, nova uviđanja, novi umetnički predmeti, ono što ima socijalnu, duhovnu, estetsku, naučnu ili tehničku vrednost.

Nekada je kreativnost bila posmatrana kao redak i mističan fenomen koji se uglavnom javlja kod malog broja izuzetnih ljudi u umetnosti i nauci. Danas se poimanje kreativnosti umnogome razlikuje i obuhvata šire poimanje i smatra se da svi ljudi poseduju kreativnost u nekom obliku. Prema Torensu (1964) kreativnost podrazumeva aktivnost koja mora da rezultira u nečem što je kako kulturno, tako i individualno, novo i korisno. Originalnost i inovacija nisu jedina svojstva kreativnosti.

Kreativnost se može tumačiti i kao opšta sposobnost koja uključuje ne samo originalnost, već i fleksibilnost, fluentnost, motivaciona svojstva i svojstva temperamenta. Takođe, može se tumačiti i kao kompleks mnogih faktora i sadrži stavove, vrednosti, ciljeve, motivaciju, kao i specijalne misaone spretnosti i sposobnosti, odgovarajuće znanje i talenat i mogućnosti (Guilford, 1975).

Karakteristike ličnosti koje su povezane sa kreativnošću, prema Torensu (1965) su: hrabar u svom uverenju, radoznao, istraživač, nezavisan u svom prosuđivanju, intuitivan, preokupiran dužnostima, nespreman da prihvati stvari takve kakve su, vizionar, idealističan, spreman da preuzme rizik. Stein (1984) je dugačku listu kognitivnih i ličnih karakteristika koje su sadržane u kreativnosti na osnovu svojih analiza, sveo na elementarna svojstva, a to su: uspešna osoba, motivisana potrebom za radom, radoznala, samopotvrдна, dominantna, agresivna, samodovoljna, odbacuje pritiske, neznatno inhibirana, manje formalna, manje konvencionalna, uporna, voli rad, samodisciplinovana, nezavisna i autonomna, kritički konstruktivna, široko informisana, otvorena za osećanja i emocije, estetična u ličnim

procenama, može da se prilagodi primerenim vrednostima svog okruženja, može da izrazi ženska (muška) interesovanja bez osećaja krivice, ima potrebu da se angažuje u socijalnim interakcijama i angažovana je u samoispunjavanju i samorealizaciji.

Ponašanje koje se ogleda u otvorenosti za nečija afektna stanja i razlikovanje u njihovoj raznovrsnosti, prema Valaču i Koganu (Wallach, Kogan, 1966), takođe su povezana sa kreativnošću. Kreativne osobe su uglavnom posebno osetljive na spoljašnje pritiske i to što oni posmatraju teškim, nije teškoća sama po sebi, već činjenica da je postavljena od strane drugih. Jasno je da postoji mnogo više karakteristika koje se mogu dovesti u vezu sa kreativnošću, a koje poseduju kreativne osobe. Međutim, važno je imati u vidu bar neke karakteristike koje mogu biti smernice u vaspitno-obrazovnom radu, onima koji su u njega uključeni.

Postoje brojni faktori koji utiču na podsticanje kreativnosti; jedan od njih je svakako društvena sredina. Poboljšanje sposobnosti obično je rezultat pobuđivanja kreativnosti. Kreativnost zavisi od korišćenja veština neophodnih za rešavanje trenutnog problema koje se opet, zasniva na tome koliko osoba zna o određenom području i koliko je za to nadarena. Kreativna inteligencija je u skladu s njenim opisom kreativnosti. Kreativne osobe nisu sklone predrasudama, spremne su da rizikuju i dugo slede svoje ideje zato što su snažno motivisane da dovrše ono što su započele.

Kreativni ljudi vole izazove i veruju u ono što rade. Podrška drugih gradi njihovo samopouzdanje i motiviše ih. Za one koji se bave vaspitno-obrazovnim radom izazov predstavlja kako naći ravnotežu između strukture i slobode. Njihov zadatak je da podstaknu ispoljavanje kreativnosti svakog pojedinca i zaštite ih od ismevanja i kritika. Disciplina, suzdržanost i poštovanje tradicije i autoriteta u mnogim slučajevima su važni koliko i sloboda, spontanost, inovativnost i smelost. Ispoljavanje kreativnosti bez ikakvih ograničenja trebalo bi da bude glavni cilj svakog učitelja ili nastavnika. Osoba koja uspeva da sama sebe motiviše i koja je predana onome što radi ima veliki potencijal. Motivisane osobe se trude da ovladaju znanjem koje je potrebno da bi postigli svoj cilj, za razliku od ljudi koji imaju dovoljno znanja, ali nemaju motiv da traže nove ili izazovne mogućnosti. Iako su kreativni ljudi uglavnom unutrašnje motivisani i imaju strast za stvaranjem, nekada je potrebno pratiti njihova interesovanja i po potrebi ih podsticati i pružiti im podršku u ispoljavanju svoje kreativnosti. Pritom učitelji i nastavnici treba da se vode sledećim principima, a to je da budu spremni na kompromis, da prilagode i po potrebi promene pristup i da se stave u tuđu kožu. Pa tako umesto analitičkog pristupa postoji mnogo kreativnih načina da se sagleda neki problem. Pronalaženje novih uglova iz kojih se problem može sagledati i pronalaženje odgovora jeste ono po čemu se kreativan čovek zaista razlikuje od nekoga ko ignoriše mogućnosti koje postoje (Guilford, 1975).

Evidentno je da kreativnost poseduju mnogi, samo što se ispoljava u različitim oblicima. Prepoznatu kreativnost treba negovati, razvijati i podsticati i o tome treba najpre da brinu roditelji, vaspitači, učitelji pa nastavnici. Na vreme prepoznata kreativnost, a kasnije i negovana može dostići svoj pun potencijal.

Stimulišući faktori konteksta i kreativnost darovitih

Organizaciona kultura direktno utiče na to kakav će prijem naići kreativnost i inovativnost. Tamo gde se osnovna osećanja i uverenja grupe sučeljavaju sa osećanjima i uverenjima kreativnih pojedinaca, to je posebno važno. Osnovne pretpostavke i sklonosti koje utiču na ponašanje pojedinca su glavne odlike organizacione kulture. Pored toga, zajedničke vrednosti često određuju do koje će mere pojedinac biti predan ciljevima organizacije. Važno je naglasiti da pojedinačne vrednosti i kulturološke norme moraju biti u

saglasnosti, odnosno – da bi nešto bilo uspešno primenjeno potrebno je da ljudi budu spremni da se promene kada to situacija nalaže. Pored obrazovanja, na unutrašnju motivaciju i kreativna dostignuća kasnije tokom života često utiče struktura posla, odnosno zanimanja. Složeni i zahtevni poslovi uglavnom stvaraju veću motivaciju od prostih, rutinskih poslova. Ljudi koji su veoma posvećeni poslu kojim se bave su uglavnom koncentrisaniji, istrajniji i spremniji na nove mogućnosti, što sve zajedno stvara veći kreativni potencijal. Najveća kreativnost zaposlenih se ispoljava u organizaciji u kojoj postoji otvorena komunikacija na svim nivoima, u kojoj su zaposleni ohrabreni da sprovedu u delo svoje zamisli i koje dozvoljavaju postojanje znatne fleksibilnosti.

Pod sredinskim uticajima na kreativnost podrazumevaju se veoma raznorodne mreže uticaja – od genetike, preko obrazovanja pa sve do zanimanja, odnosno posla kojim se osoba bavi. Ono što je sigurno je to da se kreativna sredina odlikuje time što je fokus na unutrašnjoj motivaciji i ciljevima, ohrabruje pokušaje i greške, pa i promašaje, ali ne podržava pasivno učenje, spoljašnje potkrepljenje i takmičenje. Atmosfera je organizovana tako da izaziva istraživanje i inventivnost, podržava interesovanja, inspiriše i daje slobodu i autonomiju, uopšteno rečeno neguje unutrašnju potrebu za istraživanjem (Sternberg, 2005).

Uticaji na pojavu kreativnosti mogu se podeliti na opšte i organizacione, kao i na pozitivne i negativne. Opšti pozitivni su: autonomija, osećaj kontrole, važnost zadatka kako ga stvaralac vidi, pozitivna podrška koja se odnosi na potvrdu kompetentnosti, podsticaj koji potiče od interesantnih zadataka, srodnost zadataka i ličnih interesovanja. Opšti negativni uticaji sredine su: preteće ili kritizersko procenjivanje, evaluacija koja pretpostavlja nekompetentnost stvaraoca, očekivanje kritike, nadgledanje i supervizija, očekivanje postignuća, smanjen broj izbora, ograničavanje, kontrola, nerealni rokovi, takmičenje između saradnika. Organizacioni uticaji na kreativno mišljenje su oni koji potiču iz obrazovne ili radne sredine (Amabile, 1996).

Pozitivni uticaji mogu biti: tolerisanje neuspeha u radu, postojanje mehanizma kojim se razmatraju nove ideje, snažna podrška inovacijama, trenutna supervizija i ohrabrenje, raznolikost veština članova tima, otvorenost saradnika za nove ideje, čvrsta statusna struktura, konstruktivno razmatranje ideja, naglasak na unutrašnjoj motivaciji, takmičenje prema drugim grupama, povratna informacija o radu, jasan strateški pravac, saradnja i uvažavanje. Negativni organizacioni uticaji mogu biti: nedostatak informacija, nedostatak saradnje, naglasak na stabilnosti, naglasak na spoljnoj motivaciji (nagradi), pobednik/gubitnik takmičenje u grupi, čvrste procedure, nezainteresovanost ostalih grupa u okviru organizacije (Amabile, 1996).

Društveno okruženje može direktno ili indirektno uticati na kreativne potencijale i postignuća, a neki od njih su: društveno-ekonomski trenutak koji pokazuje koliko energije je na raspolaganju; ohrabivanje kreativnosti – društva se razlikuju prema prihvatanju važnosti kreativnosti i to nezavisno od društvenog bogatstva; fleksibilnost društveno-ekonomske organizovanosti, neki nadležni možda neće ulagati u kreativnost, a neki hoće, neki će biti fleksibilniji i omogućiti veći prostor kreativnosti; društvena pokretljivost i konflikti – veća pokretljivost ispoljava veće prihvatanje, paradoksalno, nestabilne socijalne sredine nemaju negativno dejstvo na kreativnost; diferencijacija i integracija kao društvene sile, oligarhijska društva više i značajnije ulažu u kreativnost nego demokratska ili socijalistička (Sternberg, 1999).

Međutim, važno je da naglasimo da porodica prihvata, formira i selektuje uticaje kojima je dete izloženo. Tip roditeljskog stava prema detetu ima uticaja na razvoj kreativnog ponašanja. U porodicama u kojima je negovan fleksibilan stav prema deci, gde im je dozvoljena sloboda u istraživanju deca imaju sistematski viši stepen kreativnosti u poređenju sa porodicama konzervativnog stava. Zanimljivo je da je ova razlika stabilna u odnosu na

socio-ekonomski status roditelja. To znači da davanje slobode detetu, kao i fleksibilan stav prema njemu, imaju potkrepljujući uticaj na kreativnost, čak i kada su deca rođena u siromašnim porodicama i ograničenim kulturnim i ekonomskim kapacitetima sredine. Proučavanja i istraživanja su pokazala da postoji značajna veza između kreativnosti oca i dece, ali ne i majke i dece. Otac je imao isključiv uticaj na razvoj sposobnosti. Zanimljivo je da povezanost između kreativnosti očeva i majki nije pronađena, parovi se biraju prema različitostima, a ne prema sličnostima (Sternberg, 1999).

Tip roditeljske i šire društvene atmosfere prema istraživanjima je takav da uglavnom ne podržava dovoljno razvoj i izražavanje kreativnih sposobnosti. To se ostvaruje preko sistema zabrane fantaziranja, odsustva podrške maštanju, kada sredina podučava dete da je poželjnije biti konkretan i objektivan, praktičan a ne odsutan duhom. Radoznalost kao složen i psihološki veoma važan motiv se ne sagledava kao značajan, ona se pogrešno shvata kao nužno zlo sazrevanja, period u kome je dete u opasnosti da se povredi ili učini nešto štetno. Prema pedagoškim shvatanjima, radoznalost predstavlja aktivnost koja je bliska istraživačkoj igri i time usko povezana sa kreativnim potencijalima, a i čitavim kognitivnim razvojem osobe (Plut, Krnjajić, 2004).

Faktor koji takođe može uticati na kreativnost je svakako i tradicionalno rano odvajanje uloga polova i snažan socijalni pritisak ka preuzimanju uloga. Striktni sistem roditeljskih zabrana, koji ima za cilj da usmeri dete i da ga poštedi frustracija i neuspeha, čini da se bira stereotipni, uobičajeni životni put da se odluke donose na osnovu izbegavanja rizika i neprijatnosti, a ne u skladu sa motivima i potrebama. Konformiran životni put u kome nema mesta za proaktivno i neočekivano stvara se tako što se život organizuje prema zaštiti od neprijatnosti i nepredvidivih događaja. Porodična i obrazovna atmosfera često izaziva strah i stid, a posebno strah od rizika i kazne. Pored toga, obrazovanje naglašava intelektualnu verbalnu veštinu kao vrhunsku kompetencu, a deca koja se izdvajaju po kreativnim potencijalima često trpe pritisak da se konformiraju osrednjosti, preko roditelja, nastavnika i vršnjačkih grupa. Društvena prihvaćenost koja potiče od vršnjačkih i kasnijih životnih grupa postaje osnovna mera životnog postignuća, a neobično, neusklađeno ili kreativno postaje neostvaren san iz detinjstva, pogrešan put ili ponekad i socijalna pretnja

Vaspitno-obrazovne institucije uglavnom imaju negativan uticaj na kreativnost darovitih. Spremnost da produkuje više od ostalih, originalnije od uobičajenih standarda, da se više vremena posveti jednoj aktivnosti, nisu zadaci koji se pozitivno vrednuju u kontekstu savremenog obrazovanja – tačnije, nalaze se u neskladu sa osnovnim obrazovnim pristupom. Opšti uticaji koji se kroz obrazovanje dobijaju, selektivno deluju na kreativnost, neki aspekti je podržavaju, a neki negativno deluju. Sâm prolazak kroz obrazovni proces, čak i kada je on posebno pažljivo postavljen, uopšte ne mora da ima efekat na kreativnost učenika. Potrebno je upoznati strukturu i prirodu mikroučaja koji su od interesa za kreativni razvoj. Koncepti obrazovanja su danas uglavnom postavljeni tako da su njihovi negativni uticaji jasnije vidljivi od pozitivnih, odnosno lakše saznajemo ono što nije dobro po kreativnost u obrazovanju, a mnogo teže šta jeste dobro.

Evidentno je, kada se upoznamo se prirodom divergentnog mišljenja i divergentne produkcije, da obrazovanje ima negativan uticaj na ispoljavanje kreativnosti; ona se u školskom kontekstu ne vidi ali to ne znači da je potpuno nestalo. To znači da se kreativnost darovitih može otkriti i kasnije tokom obrazovanja. Jedna od mogućnosti je svakako visokoškolsko obrazovanje, gde nastavnici mogu otkriti i pružiti podršku darovitim. Važno je naglasiti da nastavnik predstavlja važnu kariku u tom procesu. Od njegovog načina rada, odnosa prema studentima u celini zavisi ne samo tretman darovitih i kreativnih studenata, već ukupni rad i klima na fakultetu (Plut, Krnjajić, 2004).

Shodno toj činjenici veoma je bitno naglasiti da univerzitetski nastavnici opravdano smatraju svoju ulogu važnom i nužnom u brizi za darovite studente, pokazuju veliki interes za darovite studente i brigu o njima, takode oblici podsticanja kojima se koriste i koje predlažu su adekvatni i trebalo bi ih podržati i dalje razvijati. Nedostaju adekvatne informacije koje bi nastavnicima omogućile bolje snalaženje. Potrebne su brošure i slični materijali kojih sada nema i svakako im treba više govoriti o fenomenu darovitosti (Đorđević, B., Đorđević J., 1988).

Svakako da se od nastavnika očekuju određena svojstva i karakteristike sa ciljem uspješnijeg podsticanja kreativnosti kod darovitih. Neke od poželjnih karakteristika su: smirenost, poštenje, originalnost, otvorenost duha, iskrenost, dostojanstvo, kulturni izgled, kreativnost, duhovitost, humanost. Nepoželjne odlike koje mogu negativno uticati na razvoj kreativnosti kod darovitih su: nadmenost, arogancija, omalovažavanje studenata, neobjektivnost, nedovoljna stručnost, nedostatak kulture, nerazumevanje studenata, nekorektno ponašanje i dr. To dalje implicira da dobar nastavnik darovite i kreativne studente podstiče na samostalan i stvaralački rad, na šire i produbljeno čitanje i istraživanje u oblasti njihovog interesovanja.

Možemo zaključiti da je važno utvrditi cilj, odnosno šta društvo očekuje od darovitih i kreativnih, koji bi trebalo da bude deo obaveza u radu učitelja i nastavnika. Otkrivanje i podsticanje darovitih i kreativnih u studentskoj populaciji treba da bude obaveza svih univerziteta. Potrebno je omogućiti bazu za sve darovite i kreativne učenike i studente bez obzira gde žive, informacije koje bi bile dostupne učiteljima i nastavnicima, saradnicima, kao i uslove za optimalan rad.

Zaključak

Prvi i osnovni korak u prepoznavanju kreativnosti i darovitosti svakako je razumevanje ova dva pojma, kao i njihovo definisanje. Mnogo je faktora koji utiču na definisanje i prepoznavanje darovitosti, a koji se tiču pre svega roditelja, zatim učitelja, nastavnika i celokupne društvene sredine. Od njihovog stava, pristupa i prepoznavanja važnosti identifikacije kreativnosti i darovitosti uslovljen je rad sa decom koja imaju kreativni i daroviti potencijal.

U radu smo analizirali na koji način treba podsticati kreativnost, a na koji način treba podsticati darovitost, nastojeći da tom separacijom dublje sagledamo koji sredinski faktori pozitivno i negativno utiču na razvoj istih. Kreativnost darovitih smo sagledali u kontekstu porodice i vaspitno-obrazovnih ustanova imajući u vidu da ove grupacije društvenih sredina imaju najjači uticaj, ali i određujuću ulogu u prepoznavanju kreativnosti kod darovitih, a kasnije i u samom razvoju. Razvoj kreativnosti nije samo važan da darovite već i za celokupno društvo. Savremeno društvo ima sve veće potrebe za pojedincima koji će ponuditi kreativna rešenja za pitanja značajnih za čovekov opstanak i prosperitet. Zbog toga cilj svih vaspitno-obrazovnih institucija bi trebalo da bude razvoj kreativnosti svih učenika, a posebno darovitih. Ove institucije imaju veliku ulogu u pružanju potrebnih obrazovnih sadržaja i vaspitnih modela koji će pomoći i omogućiti kasniju kreativnu nadgradnju datog pojedinca u određenoj oblasti ljudske delatnosti, istovremeno neophodan stepen adaptacija, uklapanja i komunikacije te osobe sa vršnjacima i drugim ljudima. Kreativnost se može ogledati u različitim segmentima i aspektima i zato ostali učenici, koji nisu daroviti, ne bi smeli biti zanemareni. Potrebno je koncipirati vaspitno-obrazovni program tako da obuhvati najbolje oblike i metode rada sa ciljem razvoja kreativnosti. Ako uzmemo u obzir da i darovitost predstavlja potencijal koji se naslućuje i pretpostavlja, onda je jasna kompleksnost ovog fenomena koji zahteva ozbiljan pristup pre svega onih koji se bave vaspitno-

obrazovnim radom, ali i celokupnog društva. Evidentan je značaj i uticaj konteksta na stimulisanje i razvoj kreativnosti darovitih zbog čega odgovornost ima pojedinac, ali i celokupno društvo za razvoj i podsticanje kreativnosti darovitih.

Literatura:

- Amabile, T. (1996). *Creativity in Context*. USA: Westview press.
- Borland, J. (1994). Identifying and Educating Young Economically Disadvantaged Urban Children: The lessons of Project Synergy, Nurturing Talent, Individual Needs and Social Ability, *ECHA*, 151–169.
- Debesse, M. (1974). La creativite et les activites d expression Traite des sciences pedagoguque, 5 *Psychologie, pedagogique PUF*.
- Đorđević, B., Đorđević, J. (1988). *Učenici o svojstvima nastavnika*: Beograd: Prosveta.
- Gallagher, J. (1976). *Teaching the Gifted Child*. Boston: Allyn and Bacon.
- Gardner, H. (1985). *Frames of Mind The Theory of Multiple Intelligence*. New York: Basic Books.
- Guilford, J.P. (1975). Varieties of creative giftedness, their measurement and development. *Gifted Child*, 19(2), 107–121.
- Krnjajić, Z. (1996). *Stimulativni programi i procesna dijagnostika*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Maksić, S. (1996). *Ganjeovo shvatanje darovitosti, talenta i kreativnosti*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- Plut, D., Krnjajić, Z. (2004). *Obrazovanje i društvena kriza: dokument o jednom vremenu*. Beograd: Institu za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Stein, M. J. (1984). *Making the Point, The Mewa Press*. New York: Amagansett.
- Sternberg, R. J. (1999). *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strang, R. (1965). *Education for the Gifted*. New York: Dutton.
- Torrance, E. P. (1965). *Rewarding Creative Behavior*. New Jersey: Prentice – Hall, Englewood Clifts.
- Torrance, E. P. (1964). *Educational the Creative Potential*. Mineapolis: The University of Minesota Press.
- Wallach, M., Kogan, N. (1964). *Models of Thinking in Young Children*. New York: Holt, Rinechart and Winston.

Prof. Radovan Grandic, PhD
University of Novi Sad,
Faculty of Philosophy

STIMULATING FACTORS OF CONTEXT AND CREATIVITY OF THE GIFTED

Summary: Encouraging giftedness should be a systematic and organized activity, primarily in the work with children. However, there are other factors that may or may not stimulate giftedness. Such factors can be closely linked to the creativity of the gifted. Our aim is to analyze the stimulating factors of the context and their relations with the creativity of the gifted, starting from the determinants of creativity. It is important to be careful with encouraging methods because if the teacher requires the children to be creative, if the educator explains to the child how to become creative, if the client expects the artist to do a work that is in accordance with his wishes, if he learns the experience of art in those cases is the potential of creativity and creativity questioned. Therefore, we believe that the phenomenon of creativity of the gifted requires special attention and analysis. By reviewing the relevant literature, we want to formulate clear guidelines that will be relevant to educational work with a clear insight into the stimulating factors of context and creativity of the gifted.

Key words: stimulating factors, context, creativity, giftedness.